

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHNING
ILMIY-AMALIY ASOSLARI****Шокирова Муниса Ахатовна**<https://doi.org/10.5281/zenodo.22755466>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirishning ilmiy-nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. O'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar hamda kompetensiyaviy yondashuvning o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, ta'lim jarayonida nutqiy faoliyatni rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali metodlar, o'qituvchining kasbiy mahorati va innovatsion yondashuvlari asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, nutq rivojlantirish, og'zaki nutq, yozma nutq, kommunikativ kompetensiya, interfaol metodlar, pedagogik texnologiya, ta'lim sifati, o'quvchi faolligi, innovatsion ta'lim.

Annotation. This article examines the scientific and practical foundations of speech development in primary school students. The role of modern pedagogical technologies, interactive teaching methods, and the competency-based approach in developing oral and written speech is analyzed. In addition, effective methods for improving speech activity, the professional competence of teachers, and innovative teaching practices are discussed. The study concludes that the development of communicative competence is one of the key factors in improving the quality of primary education.

Keywords: primary education, speech development, oral speech, written speech, communicative competence, interactive methods, educational technology, teaching quality, student activity, innovative education.

Аннотация. В статье рассматриваются научно-практические основы развития речи учащихся начальных классов. Проанализирована роль современных педагогических технологий, интерактивных методов обучения и компетентностного подхода в формировании устной и письменной речи школьников. Представлены практические рекомендации по развитию речевой деятельности, основанные на профессиональном мастерстве учителя и инновационных педагогических подходах. Сделан вывод о том, что развитие коммуникативной компетентности является одним из важнейших факторов повышения качества начального образования.

Ключевые слова: начальное образование, развитие речи, устная речь, письменная речь, коммуникативная компетентность, интерактивные методы, педагогические технологии, качество образования, инновационное обучение.

Kirish

Ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o'quvchilarning nafaqat bilim olishiga, balki mustaqil fikrlashi, erkin muloqot qilishi, o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda ravon hamda mantiqiy bayon eta olishini rivojlantirishga qaratilgan. Shu nuqtai nazardan boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarda nutq madaniyatini shakllantirishning eng muhim davri hisoblanadi.

Nutq inson tafakkurining asosiy ifodasi bo'lib, bolaning intellektual, ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishida muhim o'rin egallaydi. Boshlang'ich sinfda nutqni rivojlantirish o'quvchining barcha fanlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishi, muloqot madaniyatini egallashi hamda ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning asosiy omillaridan biridir.

Bugungi kunda boshlang'ich ta'limda kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash va interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishning muhim shartlaridan biri sifatida qaralmoqda. O'qituvchining darsni puxta rejalashtirishi, nutqni rivojlantirishga yo'naltirilgan topshiriqlarni tizimli tashkil etishi hamda ta'lim jarayonida innovatsion metodlardan foydalanishi o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirishning ilmiy-amaliy asoslarini tahlil qilish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va samarali metodlarni yoritish hamda ta'lim amaliyotiga tatbiq etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ASOSIY QISM

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirishning ilmiy-amaliy asoslari

Boshlang'ich ta'lim o'quvchining shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Aynan ushbu davrda bolaning og'zaki va yozma nutqi, mustaqil fikrlashi, muloqot madaniyati hamda ijodiy tafakkuri rivojlanadi. Nutqning rivojlanganlik darajasi o'quvchining nafaqat ona tili fanini, balki boshqa barcha fanlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tomonidan joriy etilgan kompetensiyaviy yondashuv o'quvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'qituvchisi dars jarayonida o'quvchilarning erkin fikrlashi, savollarga asosli javob berishi, matnni tahlil qilishi va o'z fikrini ravon ifodalashiga imkon yaratadigan metodlardan foydalanishi lozim.

M.A. Shakirova va hammualliflarning "Til va nutq rivojlantirish markazidagi ta'limiy faoliyatni rejalashtirish" o'quv-uslubiy qo'llanmasida nutqni rivojlantirish tizimli, bosqichma-bosqich tashkil etilishi ta'kidlangan. Mualliflar nutqni rivojlantirishda lug'at boyligini oshirish, dialogik va monologik nutqni shakllantirish, matn bilan ishlash, hikoya tuzish hamda didaktik o'yinlardan foydalanish muhim metodik vosita ekanligini ko'rsatadilar.

Boshlang'ich sinflarda nutqni rivojlantirish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

lug'at boyligini kengaytirish;

tovush madaniyatini shakllantirish;

grammatik jihatdan to'g'ri nutqni rivojlantirish;

bog'lanishli nutqni takomillashtirish;

mustaqil fikrlash va erkin bayon qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, interfaol metodlardan foydalanilgan darslarda o'quvchilarning nutqiy faolligi sezilarli darajada oshadi. "Aqliy hujum", "Klaster", "INSERT", "BBB", "Sinkveyn", "Rolli o'yin", "Konseptual xarita" kabi metodlar o'quvchilarning mantiqiy fikrlashi, so'z boyligi va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali hisoblanadi.

Nutqni rivojlantirishda badiiy adabiyotlardan foydalanish ham alohida ahamiyatga ega.

Ertaklar, hikoyalar, she'rlar va xalq og'zaki ijodi namunalarini tahlil qilish orqali o'quvchilarda so'z boyligi ortadi, estetik did va ijodiy tafakkur shakllanadi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish nutqni rivojlantirishning samaradorligini oshiradi. Multimedia taqdimotlari, elektron darsliklar, audio va video materiallar o'quvchilarning eshitish, kuzatish va mustaqil fikrlash faoliyatini faollashtirib, nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ilmiy-amaliy tavsiyalar

Tadqiqotlar va pedagogik kuzatishlar asosida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

har bir darsda kamida 10–15 daqiqa nutqni rivojlantirishga yo'naltirilgan topshiriqlar tashkil etish;

o'quvchilarni kichik guruhlarda ishlashga jalb qilish;

matn yaratish, hikoya tuzish va ijodiy yozuv mashqlarini muntazam qo'llash;

kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish maqsadida sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlarini tashkil etish;

AKT vositalari va interfaol metodlardan kompleks foydalanish;

har bir o'quvchining nutqiy rivojlanishini individual monitoring qilish.

Mazkur tavsiyalar o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish, mustaqil fikrlashini shakllantirish hamda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirish ta'lim jarayonining eng muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Nutqi rivojlangan o'quvchi fikrini erkin ifodalay oladi, mantiqiy mushohada yuritadi, bilimlarni ongli ravishda o'zlashtiradi va jamiyatda samarali muloqot qila oladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, nutqni rivojlantirishning samaradorligi o'qituvchining kasbiy mahorati, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashi, darslarni puxta rejalashtirishi hamda o'quvchilarni faol ishtirok etishga undovchi metodlardan foydalanishiga bog'liq.

Shuningdek, M.A. Shakirova va hammualliflar tomonidan tavsiya etilgan ta'limiy faoliyatni rejalashtirish modeli nutqni rivojlantirishni izchil va maqsadli tashkil etish imkonini beradi. Interfaol metodlar, AKT vositalari, badiiy adabiyotlar va ijodiy topshiriqlardan kompleks foydalanish o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda yuqori samaradorlikni ta'minlaydi.

Kelgusida boshlang'ich ta'limda nutqni rivojlantirish metodikasini raqamli ta'lim resurslari, sun'iy intellekt texnologiyalari va individual ta'lim trayektoriyalari bilan uyg'unlashtirish ushbu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlarning istiqbolli yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shakirova M.A., Maxmudova O.A., Djanpiesova G.E., Maxmudova S.A., Tashmuxeimedova F.B. Til va nutq rivojlantirish markazidagi ta'limiy faoliyatni rejalashtirish. O'quv-uslubiy qo'llanma. – Toshkent, 2026.
2. Qodirova F.R., Toshpo'latova Sh.Q., Kayumova N.M. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2019.

3. Babayeva D.R. Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent, 2020.
5. O‘zbekiston Respublikasi. Davlat ta’lim standarti. Boshlang‘ich ta’lim. – Toshkent, amaldagi nashr.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
7. UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. – Paris: UNESCO, 2021.
8. OECD. The Future of Education and Skills 2030. – Paris: OECD Publishing.
9. Vygotsky L.S. Thought and Language. – MIT Press.
10. Bruner J. The Process of Education. – Harvard University Press.